

HENRI MICHEL

Új virradat*

A megszállás első felében a franciákat olyan kegyetlenül lesújtotta hadseregük gyors és teljes veresége, annyira megbénította az ebből fakadó váratlan nehézségek sora, hogy nem tudtak túttekinteni egyéni és családi problémáikon. A hiedelmek, szokások, függetlenség régi világa hirtelen összeomlott; mindenki egyedül, magára hagyatva állt, a teljes tehetetlenség érzésétől bénultan, s csupán annak tudatában, hogy az események olyan forgatagába került, melynek sem irányát, sem végét nem látja.

Ilyen körülmények között Pétain marsall hatalomra jutását nemcsak belenyugvással, de megkönnyebbülve és reménykedve fogadta mindenki. A fegyverszünet megkötését általános apátia közepette vették tudomásul. Csak az volt a fontos, hogy véget érjen az immár céltalan harc, s a vele járó felesleges pusztítás. Egy példátlan katasztrófa sújtotta néptől nem lehetett kívánni, hogy vezetői és tábornokai helyett egy világméretekben folyó háborút képzeljen el, melynek egyébként — vajon mennyi ideig? — továbbra is viselte volna terheit. Hála a fegyverszünetnek, az ellenség, melynek előretörését már semmi erő nem volt képes fékezni, magától megállt Franciaország közepén. Igaz, hogy az ország egyik fele elkerülhetetlenül megszállás alá került, de a megszálló váratlan „korrektsége” miatt ez sem bizonyult olyan súlyosnak, mint képzelték. Nem a fegyverszünetnek volt-e ez is köszönhető, s Pétain marsallnak, aki azt megkötötte?

Egyszóval 1940 nyarán — valami csodára várva — egész Franciaország Pétain híve volt. A marsall és — személye révén — az általa szervezett hadsereg s az őt körülvevő emberek iránt érzett misztikus bizalom nem csökkent az ősz folyamán, a konfliktus elmúltával sem. Igaz, hogy Nagybritannia váratlan ellenállást tanusít, de azért a német győzelem, ha már nem is azonnalinak, mégis kivédhetetlennek látszik. Alkalmazkodni kell tehát hozzá.

De a vichyi kormány lesújtott a franciák olyan kategóriáira, melyekkel szemben az 1940 júniusi vereség nem tette feltétlenül szükségessé szankciók alkalmazását. Részrehajló belpolitikájával, melyre ugyan a vereség adott alkalmat, a megtorlás és a gyűlölködés szellemét idézte fel, s ezzel ellenségeket szerzett magának. Az áldozatok főleg a zsidók, a szabadkőművesek, a kommunisták, a szocialisták köréből kerültek ki, de mint Robert Aron igen találóan írja: „*Franciaországban mostantól kezdve hovatartozásától, társadalmi helyzetétől függetlenül mindenkit sújthatnak hivatalos szankciók, a franciák bizonyos kategóriái pedig a priori kiesnek a törvény védelme alól.*”

* Részlet *H. Michel: Vichy, 1940* (Paris, Robert Laffont. 1966. 450 l.) c. munkájából.

Egyre nő a franciák száma, kiket a hatalom önkényessége nyugtalanít vagy felháborít. Másokat különösen a „Montoire-i kézfogás” botránkozttatja meg; úgy találják, hogy ez Franciaország marsallja, az államfő felesleges megaláztatása és a jövőre nézve veszélyeket rejtő kezdeményezés. A nacionalisták nem mindég helytelenítik a Nemzeti Felkelés kivételes törvényeit, s a kollaborációs politika elleni gyűlöletükben egymásra lelnek, azok oldalán, akik e politika áldozatai. Ahogy múlik az idő, s mégsem történik semmi csoda; mikor a fegyverszünet már csak a csalódás és a balszerencse keserű gyümölcsseit termi, végül is morajlani kezd az általános elégedetlenség — alkalmas táptalaj egy ellenzék kialakulására, amely még keresi önmagát, de amely két út között választhat.

Egyesek csak a Németországgal való mind szorosabb együttműködésben látják a boldogulás útját. Szemére vetik Pétain környezetének, hogy „maradíságból” fékezé azt. A francia kollaboránsok — spekulánsok, hatalmi vágyban szenvedő politikusok, a fasizmus és az antiszemitizmus fanatikusai, vagy pacifisták, akik irtóznak a kiontott vértől, s úgy vélik, semmilyen ügy nem éri meg, hogy vér folyjék — csak egy klikkekre oszló, inkább a németek támogatásával, mint a lakosság beleegyezésével létező, lármás kisebbséget alkotnak. Boldogulni egyébként csupán a megszállott zónában tudnak.

Mások — mindkét zónában — a háború értelme, kimenetele, Franciaország jövője iránt kezdenek érdeklődni. A megszállott zónában a megszálló mindennapos közelsége módot ad az eddig meglehetősen felszínes xenofóbia objektíválására. A meg nem szállott zónában olyan erők jelentkeznek, melyek helyes felhasználását sokan kívánják. Pétain marsall hatalmának elkerülhetetlen elismerése, a továbbra is belé helyezett bizalom azonban már nem határtalan és fenntartás nélküli, hanem feltételes.

A két zónában földalatti tevékenység van készülöben, amelyre egyelőre a zűrzavar és összevisszaság a jellemző. A franciáknak valójában semmi tapasztalatuk nincs a földalatti mozgalom terén; saját történelmükben hiába keresnek olyan példát, melyet követhetnének. Így hát csak tapogatóznak és a születő ellenállás 1940 végéig még semmi igazán tartós eredményt nem ér el. De az útirány már meg van adva, a közeledési kísérlet megtörtént, a tevékenység megindult. A legkülönbözőbb politikai, felekezeti, foglalkozási csoportból összeverődő első ellenállók még nem nagyon tudják, hogy milyen módon járulnak majd hozzá hazájuk felszabadításához. De dolgoznak érte a rendelkezésükre álló eszközökkel, és úgy, ahogyan azt a körülmények engedik.¹

Az első ellenállási tevékenység az ún. „brit” rádió hallgatása. Minden este ugyanabban az órában, zárt spaletták mögött a rádiókészülékek köré gyűlnek a hírekre éhes családok. A brit rádió hallgatása tilos: megesik, hogy feljelentik, vagy meglepik a hallgatókat, s azok törvény elé kerülnek. De a rendőrségi szabályrendeletek ilyen megsértése lelkesítő, s ugyanakkor nem túl veszélyes. Másnap mindenki terjeszti és kommentálja az előző este hallott híreket.

Másik módja a megkönnyebbülésnek a valódi érzelmeiket és gondolataikat nem szívesen leplező franciák számára a mozdulat vagy beszéd, mely nevetéssé téve a megszállót, megfosztja azt a győztesnek kijáró tekintély egy részétől. Az olaszok, akikről egyetlen francia sem hajlandó elismerni, hogy megnyerték a háborút, könnyű célpontnak bizonyulnak abban a zónában, ahol a fegyverszüneti bizottságok küldöttei — kissé hangoskodóan — kifejtik tevékeny-

¹ Csak néhány kevésbé ismert tényre fogunk szorítkozni, utalva az Ellenállás teljesebb történetével kapcsolatban a már megjelent munkákra.

ségüket. Sarraz-Bournet, a közigazgatás főfelügyelője így írja le a jeleneteket, melyeknek tanuja volt:²

„Állandóan tragikomikus incidensek zajlottak le, főleg az ősz folyamán. Grenoble egy igen forgalmas kávéházában egy francia néhány olasz tiszt belépésekor felállva, harsány hangon, gúnyosan kiáltotta: »Fel uraim, üdvözljük győzteseinket!« Chambéryben, Annecyben a fiatalság a sofőrök távollétében beszenyezte az ellenőrző bizottság kocsijait. Másutt a fiatal emberek és fiatal lányok tüntetően egy darabka makarónit hordtak a kabátjuk gomblyukában; megint máshol a kávéház asztalára, ahol az olasz tisztek étkezés után össze szoktak gyűlni, egy tányérba tehéntrágyát helyeztek, a közepébe tűzött alpini-tollal; gyerekek lődöztek kanócos pisztollyal egy sofőrré, aki a revolverével válaszolt, szerencsére anélkül, hogy bárki is megsebesült volna: diákok sétáltak libasorban, botra tűzött alpini-kalapokkal, hátuljukra kötve a kalap tollát, Mindenütt rajzok, karikaturák, graffito-k a hotelék falán, ahol a bizottságok megszálltak; bőségesen osztogatott röpcédulák ellenfeleink számára nyilvánvalóan sértő dalokkal és szőrejtvényekkel: »Tolla van, de nem mádr, puskája van, mégse lő: ki az?« Néha — ami már súlyosabb — a fiatalok jó alaposan elverték egy-egy sofőrt vagy titkárt, miután beléjük kötöttek a kávéházak vagy mozik kijáratánál.”

Mikor a görögök, keveselvén az olasz támadás megállítását, ellentámadásba mentek át, nagy volt az öröm az említett vidékeken. Menton anektált részének határán, szabad területen táblát helyeztek el a következő felirattal: „Hellének, álljatok meg! Itt kezdődik Franciaország.”

A párizsiak élvezték a jó történeteket, melyek a „szürke-fehérek”, a „burgonyabogarak”, a „szürke egerek” nem túl előnyös oldalait mutatták be. Laval is jó pofozógép volt. Nevéről egy (lefordíthatatlan) szójáték járt szájról szájra. Igen jellemző, hogy 1940 telén a tiszteletlenség már Pétaint sem kímélte; észrevették, hogy anagrammája „inapte” (alkalmatlan); és elnevezték „a hanyatlás hadvezéré”-nek.

Hogy lelket verjen Franciaországba, a megszállott zónában néha maga a közigazgatás tesz úgy, mintha a megszálló nem léteznék. Sarraz-Bournet így ír az olasz zónáról:³

„Sééz polgármestere felszólítást kap, hogy távolítsa el a községházából a francia államfő és a köztársaság régi elnökei képét, a francia zászlót és jelvényeket; ezt megtagadja és hagyja, hogy letartóztassák. Sollières plébánosa börtönbe kerül, mert megengedi, hogy a templomban november 11-én az emlékezés virágait osztogassák, három színünket jelképező papírból, kék, fehér, vörös szalagokkal díszítve, — néhány hónap múlva újra letartóztatják, mert vasárnapi szentbeszédében utal az olaszok albániai nehézségeire és megerősíti híveinek a megtorlással kapcsolatos reményeit. A Barmans-i és a Villard-de-Lans-i tanítónő megengedi, hogy a gyerekek az asztalok lapjába ilyen feliratokat vessenek: »Éljen Franciaország!« Letartóztatással, pörrel fenyegetik őket, ha a feliratokat azonnal el nem tüntetik. A volt frontharcosok titokban összegyűlnek és november 11-én, valamint július 14-én háromszínű kokárdákat osztogatnak.”

Chartres prefektusa, Jean Moulin erélyesen tiltakozik a megszálló hatóságok törvénytelen határozatait ellen és a département polgármestereinek szinte illegálisan olyan utasítást ad, hogy bizonyos német plakátok ne kerüljenek ki-függesztésre a községházak falán. A Seine-et-Oise-i Coubronban a polgármester

² Témoignage d'un silencieux (Néma tanúvallomás), 81–82. 1.

³ Uo. 110. 1.

megállítja a község háza óráját, hogy megmutassa: nem fogadja el az „új időket”; ellenzi a Marianne-mellszobor eltávolítását, visszautasítja a német plakátok felragasztását.

Bar-le-Ducben a Meuse-i prefektúra főtitkára, Camille Ernest félárbróca ereszti a francia lobogót és a német parancsok ellenére megtagadja felvonását. Nyolc nap börtönre, 500 birodalmi márka pénzbírságra ítélik és kiutasítják a megszállott területről. A Seine-et-Oise-i Vigneux-ben a németek maguk kénytelenek eltávolítani a község házáról a francia lobogót. Perpignanban szeptember 7-én a fiatalság „*a német fegyverszüneti bizottsággal szemben ellenséges tüntetésre ragadtatja magát*”. A Lourdes-i prefektus és a Bayonne-i alprefektus minden módon késlelteti a számlák rendezését, melyeket a francia szállítók a Wehrmacht-nak benyújtanak, hogy — mint a német jelentés mondja — „*a megszálló hadsereggel szemben elégedetlenséget keltsenek és szabotálják a szállítást*”.

Igy kezdődik a néma, titkos harc, melynek során a közigazgatás és a lakosság — jelentéktelen kis gesztusokkal ugyan, de ezek megsokszorozódva megteremtik a bizalmatlanság légkörét — olyan mélységesen ellenséges magatartást tanúsít, mely végül is súlyos incidensekhez vezet. Egyedülálló, elszigetelt emberek spontán reakciói ezek; az új francia hatóságoktól bizonyára nem kaptak ilyen értelmű utasítást.

Ezzel egyidőben kezdenek terjedni a röplapok; eleinte kézírással, néha postán szétküldve és „lánc”-rendszerrel továbbítva: „*Másolja le ezt a szöveget és küldje el x számú megbízható személynek*”; — később sokszorosítva, majd nyomtatott formában. Többnyire a BBC híreit és a hallgatók ezzel kapcsolatos megjegyzéseit közlik, de egyre gyakrabban a megszállókkal, a vichyi kormánnyal és a háború alakulásával foglalkozó észrevételeket is.

Legtöbbjük a kollaboráció ellen irányul. Az egyik, melyet Bordeauxból terjesztettek 1940 novemberében és decemberében, a Der Stürmer című német lap 1940 őszi számaiból emel ki Franciaországgal és a franciákkal szemben sértő kitételeket (Párizs, a feslett város; a fehérekkel nyilvánosan egyesülő feketék és sárgák; a korhadt Franciaország, stb.) és így összegezi: „*Hogyan értsük meg egymást azokkal, akik így vélekednek a franciákról?*” Mások a hitleri pogányságot idézik: „*a kereszténység ellensége*”; „*a Maurras által hirdetett szent egoizmus nem keresztény alapelv*” . . . (levél Baudrillart-nak, 1940 decemberében).

Számos röplap Pétaint vádolja: „*Egy szerződés (az angolokkal való meg egyezés) nem egy darab papír, amit el lehet tépni, még ha valaki Franciaország marsallja is.*” A kortársak (főleg Poincaré) kijelentéseiből arra következtetnek, hogy Pétain „*1918 márciusa végén kapitulálni akart*”. A két háború között „*a legkisebb vészjelet sem adta le honvédelmünkkel kapcsolatban. Megelégedett azzal, hogy örüljön az őt övező megbecsülésnek. Milyen joggal üldözi balsorsunk felelőseit? Ő is csak egy közülük.*” 1940-ben Pétain nem viselkedett szépen. Belépett a Reynaud-kormányba, de éppen ellenkező politikát folytatott, mint a miniszterelnök. Nem volt „egyenes”. Ha más követi el ezt az „átállást”, „*minden francia egész egyszerűen árulásnak tekinti . . .*” A dicséretet, melyekkel Pétaint a németek elhalmozták, „*azt bizonyítják, hogy tisztában vannak vele, milyen hasznos nekik ez az aggasztán, aki lenyeleti a franciákkal elnyomó, hazug politikájukat*”. Nem azt vetik Pétain szemére, hogy beismerte az összeomlást, hanem azt, hogy mindég hitt benne . . . „*A belső felemelkedés elkerülhetetlen volt, de ezt elrontja és kompromittálja egy olyan politika, mellyel minden becsületes ember szembefordul.*”

A szent egoizmus totalitárius ihletésű eszméjét Pétain „*megkísérli valóra váltani*”. Indokínában „*a japán agresszort támogatja a kínai áldozattal szemben.*”

Történelmünk legrútabb lapja az, amit most megírt.” Pétain azt mondja, „*hogy feláldozza magát Franciaországért; valójában a francia becsületet áldozza fel gyáva egyéni koncepcióiért*”. (Következik egy kivonat Alphonse de Chateaubriant-nak a kollaboráció irányáról adott interjújából.) „*Ha a marsall, mint mondja, valóban Franciaországot képviseli, úgy el kell ismerni, hogy (Franciaország) megérdemelte a sorsát, s még rosszabbat is.*”

Egy 1940 októberében postán szétküldött röplap megállapítja: „*Franciaország ereje és nagysága abban állt, hogy a szabadság országának, minden elnyomott második hazájának tekintették.*” Nos, ma „*a győztesek az angolokra, a zsidókra, az idegenekre akarják irányítani a franciák haragját*”. „*Még Vichyben is Németország parancsol*” — írja Jean Texcier a Notre combat-ban.

A megszálló csapatok kémelhárító irodájának jelentései telve vannak röpiratok felfedezéséről szóló beszámolókkal és osztogatóik letartóztatásával. Tremblay-les-Gonesseben és Villepinteben (Seine-et-Oise), Lilleben és Mayenneben júliusban, Mantesban, Arpajonban augusztusban; Dourdanban, Párizsban, Poitiersben szeptember folyamán; ismét Poitiersben, Bronoyban (Seine-et-Oise) októberben; Argenteuilben, Bezonsban, Meudonban, Marcoussisban, Villeneuve-le-Roiban, Saint-Cloudban, Villiers-sur-Marneban, Sucy-en-Brieben, Sèvresben, Sainte-Geneviève-des-Boisban, Sannoisban, Versaillesban, Chatouban, Boissy-Saint-Légerben, Paray-Vieille-Posteban, Chamarandebán, Perpignanban, Aulnay-sous-Boisban, Mauvezinben november folyamán; Châtelleraultban, Bordeauxban, Vigneuxben, Villeneuve-Saint-Georgesban, Garges-lès-Gonesseban, Juziersben, Bezonsban, Vélizy-Villacoublayban, Limeil-Brévannesban, Boissy-Saint-Légerben, Chilly-Mazarinben, Dijonban, Saint-Jean-de-Luzben, Jœufben (Meurthe-et-Moselle), Cannesban, Perpignanban stb. december folyamán. Hat hónap alatt a mozgalom nagyon megerősödött, földrajzilag is kiszélesedett és a németek nyilvánvalóan csak egy részét fedezték fel.

A lakosság más módon is kifejezi ellenséges érzelmeit. A német parancsnokságra érkezett jelentések szerint a kávéházakban rosszindulatú megjegyzéseket tesznek a megszállókra; egy thanni moziban a nézők a német híradó vetítése alatt tüntetnek; egy német jelentés Elzászból, 1940 augusztusában „*a francia nyelv provokatív használatáról*” értesít; Roquetoireban (Pas de Calais) a község asszonyai elhatározzák, hogy nem mosnak a német katonákra; Saint-Omerben, Lunévilleben a plébánosok szentbeszédekben igen világos célzásokat tesznek az angol győzelemre. Lilleben számosan róják le kegyeletüket egy bevetés közben lelőtt angol pilóta sírjánál. Néha németellenes rajzos feliratokat talál a falakon, mint Sèvresben, Biarritzban, vagy az úttesten, mint Houillesban. A châtelleraulti leánygimnázium növendékei a God save the king-et énekelik, mialatt az udvarban a német katonák gyakorlatoznak, vagy pedig, mint Juvissyben, kézzel írt plakátokat ragasztanak a német plakátok mellé. Párizsban, az ABC-varieté nézőterén a közönség tiltakozik, mikor a műsort németül jelentik be. Châtelleraultban, Saint-Mandierben (Var) a november 11-i ünnepeket használják fel arra, hogy a világháború halottainak emlékműveinél virágot helyezzenek el és hazafias beszédekkel mondjanak.⁴ Nancyban a lotaringiaiak gramofonon a Marche lorraine-t játsszák, ha német katonák lépnek a kávéházba. Bayonneban a nézők zajosan távoznak a moziból, mikor Hitler

⁴ Emlékeztetőnek utalunk a párizsi diákok impozáns tüntetésére az Arc de Triomphenál. Vö. R. Josse cikkét a Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre mondiale 1962 júniusi számában.

képe megjelenik a vásznon; Caenben, 1940 augusztusában ugyanezen okból a teremben lévő német katonákat szidalmazták.

Az elfogott röplapok szerzői és osztogatói javarészt olyan emberek, akik eddig semmilyen politikai tevékenységgel nem tűntek ki: Lilleben egy műszaki középiskola tanuló, másutt hivatalnokok, egy elmeógyógyintézet ápolószemélyzete, egy nyugalmazott katonatiszt stb.

A németek kezdetben megtorló intézkedéssel fenyegetik a lakosságot, visszaeső bűnözés esetére. Majd komoly szankciókat léptetnek életbe. Szeptemberben 1 millió frank pénzbüntetést vetnek ki Poitiers városára. Másfél számos házkutatást tartanak — Ormesson-sur-Marne-ban október 29-én hatvan négyet — és egyre több és gyakoribb a letartóztatás, amit pénzbírság és börtön követ. Bar-le-Ducben bezárják a gimnáziumot.

Ez a frondórködés csak ingerli a megszállót; nem nyugtalanítja különösen. De ugyanakkor veszélyesebb, a csapatok felszerelése, sőt maguk a csapatok ellen irányuló akciók is vannak; ezek megismétlődése végül is aggasztani kezdi a katonai parancsnokságot.

A harci területekről valóban igen sok francia szedett fel és rejtett el gazdátlan fegyvereket. A németek időnként rábukkannak ezekre, vagy feljelentés útján tudomást szereznek a készletekről: Belfort és Ville-du-Bois vidékén június végén, Sèvresben október, Fontenay-le-Vicomteban és Saclayban november, Sainte-Geneviève-des-Boisban pedig december folyamán.

A spontán ellenállás első megnyilvánulásai közé tartozik az a segítség, mellyel a foglyokat sikerült megszöktetni a *Front-Stalag*-okból, vagy a bizonytalanságban bolyongó francia és angol katonákat rejtékhelyhez juttatni és így megmenteni a hadifogságtól. Az Alsó-Loire vidékén egy paraszt három tisztet, tizennyolc katonát, két kocsit és négy lovat fogad be ilyen módon. Courcelles-par-Gifben egy szerelő megtalál és élelmez négy, erdőbe menekült szenegálit. Wissousban három francia katonát tud védelmezőjük a szabad zónába átjuttatni, mielőtt ők magukat feljelentenek és elfognak. Szeptemberben Párizsban valószínű irodát lepleznek le, melynek rendeltetése a Dunkerque kiürítése után Franciaországban rekedt angol katonák távozásának megkönnyítése volt. Amiensben, ugyancsak szeptember folyamán megsemmisítenek egy kis sejtet, mely egy szomszédos tábor foglyainak szökését szervezte. Lilleben, október hóban két francia hadifogoly ugrik ki a Németországba induló vonatból; a lakosság együttesen siet segítségükre: az egyik felöltözteti, a másik élelmez, a harmadik elszállásolja, a plébános pedig pénzzel látja el őket az útra.

Így alakulnak ki, lépésről lépésre, a „szöktetési láncok”, melyek Belgiumtól a demarkációs vonalig, sőt egész a spanyol határig érnek. Derék emberek, akik előzőleg talán nem is ismerték egymást, szorosán együttműködnek egy-egy mentési művelet végrehajtásánál. A demarkációs vonalat hamarosan titkos erecskék szeldelik át; ezek „révészerei” — akár önzetlenek, akár nem — az illegális élet első „szakemberei”.

A többi „szakember” kezd hozzászokni a német felszerelés megrongálásához. A titokban is könnyen és gyorsan elvégezhető telefonkabel-átvágások júniusban kezdődnek a Côte-d’Oron, Nordban és Pas-de-Calaisban. Júliusban Doubsból, a Seine-Inférieureből, a Sommeből, a Côte-d’Orról, Pas-de-Calaisból, Nièvreből jeleznek ilyeneket a német jelentések; augusztusban Oiseból, Cherből, Haute-Marneból, Seine-Inférieureből, a Vogézekből, a Felső-Rajnátról, az Alsó-Rajnátról, a Sommeből, Aubeből, Loiretből, Seine-et-Marneból, a Côte-d’Orról, Doubsból, Seine-et-Oiseból, Ainból, Charente-Inférieureből. Egy köz-

ségben a lakosságnak kell őriznie a kábelt; az egyik ór újra elvágja, — tetten-érik és halálra ítélik.

Szeptemberben a kábelrongálások megkétszereződnek, Doubsban, Oiseban, Belfort vidékén, Meuseben, a Côte-d'Oron, Saone-et-Loireban, Seine-et-Marneban, Seine-Inférieureben, Sommeban (hat alkalommal), Párizsban, a Felső-Rajnáánál, Seine-et-Oiseban . . .

Októberben, novemberben és decemberben a járvány általánossá válik; Franciaország egyetlen vidéke sem mentes tőle. Ugyanazt a kábelt gyakran több helyen és egymás után több napon át elnyírják, mint Garancièresben (Seine-et-Oise); máskor hosszú darabokat tüntetnek el belőle: december 17-én Brieyben 150 métert. Lille körzetében december folyamán ötvenegy telefonkábelrongálást számoltak össze.

A szabotálók a megszállók hirdetésményein és felszerelésén is gyakorolják magukat. Gyűlölik a német plakátokat. Précyben (Côte-d'Or) a Wehrmacht plakátjának megrongálása a községnek 10 000 frank pénzbüntetésbe kerül. Pontarlierben megtalálják a plakátrongálókat: kiskorúak, s az apákat tartóztatják le. Moselle vidékén a szabotálók szidalmazták a horogkeresztes zászlókat és a Führer arcképét! Egy családapát három hónapi börtönre ítélnék, mert december 8-án Sèvresben, feleségével és gyermekeivel együtt letépett egy Churchillt karikírozó plakátot. Lilleben az iskolások késsel összeszurkálják Hitler képmását: az iskolaigazgatót, az aligazgatót és tíz tanulót bebörtönöznek. Bordeauxban, december 5-én „szabotázsért” agyonlövik Mourgues hor-kereskedőt. A kivégzést bejelentő hirdetményre ismeretlen kezek ezt írják: „*Gyilkosok, hát ez a kollaboráció?*”

A szabotálók ötletessége lehetővé teszi a rendelkezésükre álló kezdetleges felszerelés minél jobb felhasználását. Oiseban egy szál drótot feszítenek keresztül az úton: két német katona megsebesül. A művelet egyik végrehajtóját halálra, a másikat tíz évre ítélik. Ez 1940 augusztus 6-án történt. A Jura hegy-ségben, Anselot-en-Montagneban a váltóberendezés megrongálásáért augusztus 11-én letartóztatnak egy vasutast. Cambrai vidékén, október eleje táján több német járműja kap defektet az utakra szórt vasszőgektől; ezt a különös vetést Lille körzetében egy hét alatt negyvenegyszer megismétklik. Súlyosabb eset: a nantesi pályaudvaron az október 30-ról 31-re virradó éjjel vasdarabot találnak a váltóba szorítva, röviddel egy német szabadságos katonákat szállító vonat áthaladása előtt. Sommeryben (Seine-Inférieure) eltorlaszolnak egy alagutat.

Vajon hol a határa a szabotőrök merészségének? Van-e német berendezés, mely teljes biztonságban lenne támadásaiktól? Októberben étampesi fiatal-emberek borotvával elvágják a rekvirált lovak inait; Mantesban a vagonokat és mozdonyokat rongálják meg; Deux-Sèvresben, a Poitiers—Niort-i vonalon tönkreteszik a jelzőberendezéseket; Epinayban (Seine-et-Oise) felgyújtanak egy benzinraktárt; Sannoisban megrongálják az autóparkot.

A megszálló csapatokon így lassan úrrá lesz a nyugtalanság, a bizonytalanság, sőt az elhagyatottság érzése. Hány német katona kellene ahhoz, hogy ellenőrizze az ellenséges érzelmű franciákat? — mikor talán minden francia az. Emellett úgy látszik, hogy az ellenállók a német katonák elleni merénylettől sem riadnak vissza.

A német jelentésekben gyakran szerepelnek kimutatások a franciák és németek közt kávéházban vagy más nyilvános helyen lezajló verekedésekről. Sokszor az ital, vagy a nők miatti vetélkedés váltja ki ezeket; Mantes egyik

kávéházában például dulakodás tör ki — és az utcán is folytatódik — amiatt, hogy a felszolgálólány egy némettel áll érintkezésben.

A megszálló hatóságok azonban sokkal nyugtalanítóbbnak találják azokat a támadásokat, melyeknek áldozatai német katonák. Woincourtban (Somme) június 28-án megölnék egy őrszemet. A doubsi Wancrayban július 21-én puskával rálőnek egy német hadnagyra. Rennesben, augusztus 1-én letartóztatnak két revolvert viselő diákokat egy német őrállomás közelében. Augusztus 4-én az Orne-i Sourdou vasútállomásán megtámadnak egy őrszemet; két német katonát megsebesítenek a sommei Tilloloyban. La Manche vidékén leütnek egy fekete francia katonát, aki késsel támad a németekre. Haute-Saôneban, Héricourt mellett „civiliek” támadnak meg német katonákat; augusztus 13-án három őrszemre kerül a sor Párizsban, a Marinegruppen Befehlshaber által elfoglalt épület előtt; egy másik őrszem Royanban, a tengerészeti hivatal előtt lesz merénylet áldozata augusztus 15-én.

A magános német katonák tehát nincsenek biztonságban. Saját bőrén tapasztalja ezt egy őrszem Coulommierben, egy alhadnagy Seine-et-Marneban, egy őrszem Aubervilliersben. Az augusztus 23-ról 24-re virradó éjjel a Jura hegységben, a demarkációs vonal mellett a túloldali, meg nem szállt zónából ismeretlen egyének rálőnek a német őrjáratra. És ugyanez a felsorolás, mint egy litánia, megismétlődik a német jelentésekben is: megtámadnak egy őrszemet a sommei Mérelessarban; megköveznek három katonát Paray-le-Monialban; egy őrjárat puskaport szagol Trappesban; egy őrszemet megsebesítenek a vasúti hídon, Valentonban, egy másikat a brévannesi hídon; az Oiseben egy francia megtámad három német katonát; letartóztatása után öngyilkos lesz; megtámadnak éjjel Grègesben (Seine-Inférieure) egy altisztet; egy őrszemet, majd két másikat pedig a demarkációs vonal közelében, Cherben. Roubaisban egy — közelebről meg nem jelölt — merénylet miatt letartóztatnak harminc személyt. Arnay-le-Duchban (Côte-d'Or) négy francia bántalmazza a Wehrmacht egy altisztjét. Captienneben (Gironde) több puskalövést adnak le egy német őrállomás irányába. Tehát a tüntető jellegű merényletet, melynek merész végrehajtója „Fabien” volt 1941 augusztus 21-én, a metro Barbes-Rochouart-i megállójának feljáróján, sok hasonló eset előzte meg; ismeretlen tetteik, a bátor franciák neve nem jutott el hozzánk.

A németek büntető rendszabályokat foganatosítanak: községekre kivetett pénzbírságot, kijárási tilalmat, túsok internálását. Az esetleges visszaeső bűnösök megrémítésére fenyegető hangú plakátokon ismertetik a szigorú intézkedéseket, melyek néhány megtévedt ember hibájából a lakosságot sújt-hatják. A szabotázsakciók és merényletek így a nagy nyilvánosság elé kerülnek. A tettesek letartóztatásával nem sokra mennek; az első ellenállók semmilyen csoportba nem tartoznak, egymástól elszigeteltek, egyik nem tud a másiktól. A születő ellenállás csupán néhány francia spontán reakciója, akik meg merik tenni azt, amiről sokan csak álmodnak anélkül, hogy a megvalósításra elhatároznák magukat. A példa ragadós, de semmilyen tényleges szervezet nem hangolja még össze ezeket az egyéni akciókat.

Egyébként ki is hangolhatná össze őket? Igaz, hogy a fegyverszüneti hadsereg speciális csoportjai megtartották vagy újraszervezik az információt az északi zónában. De a tisztok, akik ezt ellátják, kizárólag csak hírszerzéssel foglalkoznak, a szabotázs és merénylet nem az ő esetük; Saint-Cyrben kapott nevelésük lehetetlenné teszi az ilyesmi elkövetését. Veszélyes és rendszertelen, kissé nyugtalanítóan forradalmi jellegű, katonailag mindenképpen hatástalan

akcióknak tekintik. Azokon a szervezeteken, melyek természetüknél fogva is keretei lehettek volna ennek a tevékenységnek — a szakszervezeteken és párt-szervezeteken — 1940 folyamán teljes letargia vesz erőt; feloszlatta őket a vichyi kormány, vagy feloszlottak maguktól. Csak a kommunista párt fejt ki nagy aktivitást illegális sajtója útján; ennek terjedelme és rendszeressége erősen impresszionálja a lakosságot. Fölötte lebeg a szenvedés glóriája is, mivel vezetőit — kiket a német—orosz paktum helyeslése miatt a Daladier-kormány letartóztatt — számos kérelem ellenére sem engedte szabadon sem a megszálló hatóság, sem a vichyi kormány, sőt az utóbbi Dél-Algériába deportálja a szabad zónában bebörtönzött kommunista vezetőket és azokat az északi zónában internáltakat, akiket kérésére a megszállók kiadtak. De a kommunista párt hivatalos irányvonala 1939 óta nem változott: a most folyó háborút továbbra is az imperialisták harcának tekinti, amihez a népeknek, mivel a SzU semleges álláspontot foglalt el, semmi köze. A kommunisták, — minthogy ők az áldozatok — szívük mélyéből gyűlölik a megszállókat, de még nem vették fel ellenük nyíltan a harcot, noha néhány elszigetelt, a pártvezetőségtől többé-kevésbé elszakadófélben lévő tag már saját maga lép fel kezdeményezően.

A közvélemény által felfedezett első ellenállási csoportosulások azok, amelyek az első illegális újságokat kiadják és terjesztik. Így jelenik meg augusztus folyamán Párizsban a *Conseils à l'Occupé* (Tanácsok a megszállás alatt élőknek), Jean Texcier-től és Eaubonneban (Seine-et-Osie) a *Quand-même* (Csak azért is); szeptember folyamán Versailles-ben a *La Vérité Française* (A francia igazság); október folyamán a Vogézekben a *France, libre-toi* (Franciaország, szabadítsd fel magad), Párizsban a *Pantagruel*, a *L'Université libre* (Szabadegyetem), a *Révolution française* (Francia forradalom), a *Notre droit* (A mi jogunk), az *Arc* (Íj), Roubaixban az *Homme libre* (Szabad ember); november folyamán Strassburgban a *l'Alsace* (Elzász) és Marseilleben a *Liberté* (Szabadság); december folyamán Párizsban a *Libération* (Felszabadulás) és az első *Résistance* (Ellenállás).

A megszállókat gyűlölő franciák nagyjából mindenütt kezdenek egymásra ismerni és összehangolódni. A családi, baráti, foglalkozási kapcsolatokból — de a véletlen találkozásokból és beszélgetésekből is — titkos összejövetelek, gyűlések, tervek alakulnak. A kezdeményezés alulról jön. Mindenki legjobb meggyőződése szerint vállalja a felelősséget. Mindenki szeretne kilépni az elszigeteltségből, szeretne rátalálni a vele egy gondolkozású franciákra és szeretne velük együtt vállalkozni valamilyen akcióra, melynek módozatait és pontos célját még senki sem ismeri, de mindenki érzi, mennyire sürgetően szükséges a cselekvés azért, hogy megváltozzék a franciáknak a kegyetlen nemzeti szerencsétlenségből fakadó, sorsába beletörődött vesztesre jellemző gondolkozásmódja.⁵

A rendes közigazgatási szervek mellett, a megszálló vagy a vichyi kormány által kinevezettekkel szemben tehát új szervezet van kialakulóban: pillanatnyilag egymást nem ismerő, embrionális sejtekre korlátozódik, melyek még távol állnak attól, hogy a nemzet egészét magukba foglalják, de fokról-fokra fejlődnek és igyekeznek egységes szervezetté alakulni.

Az első csoportosulások nagy része csak rövid életű; sok csoport egymásba olvad, rendszerint azok köré tömörülve, akiknek sikerül egy újságot kiadni,

⁵ De a kezdet nehéz. November 11-én Lyonban egy röplapot köröznek a Bölcsész-karon: „Mindenki a világháború halottainak emlékművéhez!” A megadott órában három diák van jelen. (Idézve *F. és R. Bedarida*: A keresztény hitvallás kezdetei c. művéből, *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale*, 1966 január.)

tehát a legerősebbnek és legtevékenyebbnek bizonyulnak. 1940 vége előtt mindkét zónában kialakul a legellentétebb politikai látókörrel érkező franciák összefogása; ebből később „ellenállási mozgalmak” keletkeznek, ha most még más is a nevük: az északi zónában a *Petites Ailes* (Kis szárnyak), az *Organisation civile et militaire* (Polgári és katonai szervezkedés), a *Libération-Nord* (Észak felszabadítása), a *Défense de la France* (Franciaország megvédése); a déli zónában a *Libération-Sud* (Dél felszabadítása) és a *Vérité-Liberté* (Igazság-szabadság).

Tagjai nem mindég szakítottak véglegesen a vichyi kormánnyal. Sokan megőrzik Pétainnel szemben azt a csodálattal teli bizalmat, melyet az egész nemzet tanusít iránta. De a Montoire-i találkozó rést ütött a bizalomba s a rés egyre szélesedik. A Pétain marsallhoz való ragaszkodás feltételeessé válik. Ezentúl tettei alapján fogják megítélni; néhány ikonoklaszta már hozzá is lát a bálvány ledöntéséhez.

Az úgynevezett brit rádió hallgatása viszont tudatossá teszi, hogy létezik a francia kormánynak és hadseregnek egy csírája Londonban, mely folytatja a harcot, nyíltan, az angolok oldalán. A fegyverszünetet és főleg az összeomlásba való beletörődést helytelenítő franciák végre megtalálják azt a lobogót, ami alá felsorakozhatnak: „gaullisták” lesznek.⁶ Ezalatt nem a de Gaulle tábornok személyéhez való csatlakozást értik, akit nem is ismernek, még csak nem is a mozgalmába való belépést, melyet lehetetlen elérniök; de egész szimbolikájukkal — a lotaringiai kereszttel, a győzelem (Victoire) V betűjével — kifejezésre akarják juttatni tiltakozásukat a megszállók és a kollaborációs politika ellen, bizalmukat Franciaország jövőjében s Németország összeomlásáról vallott meggyőződésüket, valamint azt az elhatározást, hogy minden tőlük telhetőt megtesznek a haza felszabadítása érdekében.

Londonban a Szabad Franciák (Les Français Libres) a fronde- és a gaullista érzület létezéséről a Lisszabonon keresztül érkező franciaországi levelekből szereztek tudomást. De jelentőségét nem áll módjukban pontosan kiértékelni. De Gaulle tábornok 1940 őszén küldi első megbízottait a megszállott Franciaországba és a szabad zónába, hogy információkat szerezzenek, hogy híveket toborozzanak. Tehát a spontán mozgalmakkal párhuzamosan — velük néha összekeveredve — kialakulnak az első hálózatok, melyeken keresztül a francia csoportok elismerik de Gaulle tábornok tekintélyét és teljesen szakítanak a vichyi kormánnyal. A legelső közülük a Confrérie Notre-Dame (a Notre-Dame társulat); — első üzenetei decemberben jutnak el Londonba.

1940—41 telének hosszú éjszakáján, a francia nép aggodalma, könnyei és szenvedése közepette egy nagy csoportosulás körvonalai bontakoznak ki a „június 18-i felhívás” perspektíváinak megfelelően: „Franciaországot nem győzték le, mert a háborúnak még nincs vége; a franciáknak az a kötelességük, hogy ne essenek kétségbe hazájuk sorsán, hogy ne kompromittálják magukat a megszállókkal és hogy szembeszálljanak velük minden rendelkezésükre álló eszközzel, bármilyen gyöngék legyenek is azok.”

Új virradat készül — fénye még fakó, de már színes attól a vértől, mely a hajnal előhírnöke.

⁶ A gaullizmusnak nincsenek politikai határai: Marceau Pivert, a Szocialista munkás- és parasztpárt főtitkára is felajánlotta de Gaulle tábornoknak „politikai dinamitját”.

E SZÁMUNK SZERZŐI

1966-ban a *Revue d'Histoire de la deuxième Guerre Mondiale szerkesztősége, élén Henri Michel professzorral, magyar számat jelentetett meg, helyt adva négy legújabbkori magyar történész munkájának. A Történelmi Szemle — cserébe — örömmel ajánlotta fel hasábjait a francia kollegák tanulmányainak,*

E számunk francia szerzőiről rövid tudományos életrajzot közlünk.

JEAN BÉRENGER

A strassburgi egyetem bölcsészkarának adjunktusa. Született 1934. október 2-án, Rouenban. Tanulmányait a Sorbonne-on és a bécsi egyetemen végezte. 1960-tól történész. 1966-ban diplomát szerzett magyar nyelvből az Ecole Nationale des Langues Orientales-on. Készülő disszertációjának címe: *Finances et politiques autrichiennes de 1657 à 1699* (Osztrák pénzügyek és osztrák politika 1657-től 1699-ig).

Munkái: *Mémoire de D. E. S. (inédit) sur la Conférence secrète de l'Empereur Léopold Ier, de 1655 à 1683* (D. E. S. [kiadatlan] memoárja I. Lipót császár titkos tanácskozásáról 1665—1683). — *Une tentative de rapprochement entre la France et l'Empereur: le traité de partage secret de la succession d'Espagne* (Franciaország és a császár közeledési kísérlete: titkos szerződés a spanyol örökség felosztásáról. 1668. január 19.). *Revue d'Histoire diplomatique*. Párizs. 1965. 291—314. l. — *Le droit d'Etat hongrois dans la seconde moitié du XVIIe siècle* (A magyar államjog a XVII. század második felében). *Études finno-ougriennes*, Párizs, 1965. II/2. köt. 135—166. l. — *Les relations franco-hongroises pendant le règne personnel de Louis XIV.* (Francia—magyar kapcsolatok XIV. Lajos uralkodása alatt). *L'Information Historique*. Párizs. 1967. 101—108. l. — *La Hongrie des Habsbourg au XVIIe siècle: République nobiliaire ou monarchie limitée* (A Habsburgok Magyarországa a XVII. században: nemesi köztársaság vagy mérsékelt monarchia). *Revue Historique*, 1967. — *Jókai Mór, Historien, d'après le roman Erdély Aranykora* (Jókai Mór, a történész, az Erdély aranykora c. regény alapján). *Études finno-ougriennes*, 1967.

FRANÇOIS BOUDOT

Egyetemi tanársegéd, a Comité des Travaux Historiques et Scientifiques újkori történeti szekciójának és a Comité d'Histoire de la seconde guerre mondiale gazdasági és társadalmi bizottságának titkára. A Centre d'Histoire du Syndicalisme igazgató-tanácsának és a Fédération Nationale des coopératives országos bizottságának tagja.

Ónálló munkái: *La coopération en France* (A szövetkezetek Franciaországban). Párizs. 1956; — *La doctrine coopérative devant les réalités* (A szövetkezeti rendszer a gyakorlatban). Charleroi. 1958; — Társszerzőként írt munkái: *Recueil des Actes du Comité de Salut public* (A Közjóléti Bizottság okmánygyűjteménye). Párizs. 1955; — *La France sous l'occupation* (Franciaország a megszállás alatt). Párizs. 1959; — *La doctrine coopérative et l'Alliance coopérative internationale* (A szövetkezeti rendszer és a Nemzetközi Szövetkezeti Szövetség). Párizs. 1956; — ezenfelül cikkek az alábbi folyóiratokban: *Revue d'histoire de la seconde guerre mondiale*, *Revue d'Histoire Economique et Sociale*, *Annales*, *Le Mouvement social*, *La Revue des Etudes coopératives*, *Coopération*.

JEAN BOUVIER

A tudományok doktora, a lillei bölcsészkar újkori történeti tanszékének professzora, a XIX—XX. századi francia gazdaságtörténet, különösen a banktörténet specialistája.

Főbb munkái: *Le Crédit Lyonnais de 1863 à 1882; la formation d'une banque de dépôts* (A Crédit Lyonnais 1863—1882 között; egy letéti bank kialakulása). Párizs. 1961. 2 kötet. — *Le krach de l'Union Générale 1878—1885* (Az Union Générale csődje 1878—1885). P. U. F. 1959. — *Le mouvement du profit en France au 19e siècle: matériaux et études* (A profit alakulása a XIX. századi Franciaországban: anyagok és tanulmányok). Párizs. 1965; F. Foret és M. Gillet közreműködésével. — *Les Rothschild* (A Rothschildok). Párizs. 1967.

THOMAS SCHREIBER

Született Budapesten, 1929-ben. 1955 óta francia állampolgár. A párizsi egyetem bölcsészkarának és az Institut d'études politiques-nak egykori hallgatója. A francia televízió és rádió külpolitikai szerkesztője. A népi demokratikus országok problémáival foglalkozik, számos könyve és monográfiája jelent meg: *Le christianisme en Europe Orientale* (A kereszténység Kelet-Európában) — *Hongrie* (Magyarország) — *L'évolution politique et économique de la Hongrie depuis 1956* (Magyarország politikai és gazdasági fejlődése 1956 óta) stb.

HENRI MICHEL

A tudományok doktora, a Centre National de la Recherche Scientifique osztályvezetője, a Comité d'histoire de la deuxième Guerre Mondiale főtitkára és a Revue d'histoire de la 2ème Guerre Mondiale szerkesztője. Több, mint húsz éve foglalkozik a 2. világháború történetének kutatásával. Számos munkája jelent meg az Ellenállásról, többek között: *Histoire de la Résistance française* (A francia ellenállás története). — *Tragédie de la Déportation* (A deportálás tragédiája), Olga Wormserrel. — *Les mouvements clandestins en Europe* (Földalatti mozgalmak Európában). — *Jean Moulin, l'unificateur* (Jean Moulin, az egyesítő). — *Vichy, année 40* (Vichy, 1940). — Számos francia és külföldi folyóirat munkatársa; a liègei (1958), a milánói (1961) és a bécsi (1965) nemzetközi konferenciák előadója, a „Harminc év történelme” c. televízió-adások történelmi vezetője, számos párizsi és vidéki kiállítás szervezője. — H. Michel a francia Akadémia és a társadalom- és államtudományi akadémia tagja, a Becsületrend lovagja.